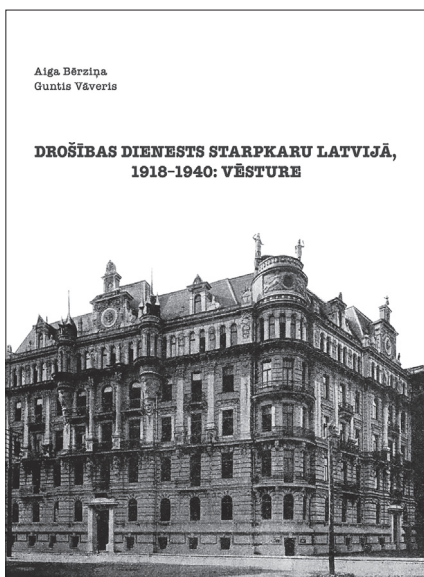

<https://doi.org/10.22364/lviz.112.11>

KRIETNI PADARĪTS DARBS

Aiga Bērziņa,
Guntis Vāveris. *Drošības dienests starpkaru Latvijā, 1918–1940: vēsture*. Rīga: Valsts drošības dienests, 2020. 327 lpp.
ISBN 978-9934-8830-4-0

Latvijas vēstures draugi ir ieguvušu jaunu vērtīgu darbu. Drošības dienesti – gan civilie, gan militārie, vienkāršā valodā saukti par slepenajiem dienestiem – ir pastāvējuši izsenis – Eiropā kopš Romas impērijas – *frumentarii* – un Bizantijas impērijas – *curiosi* – laikiem noteikti, bet diez vai ir izpali-

kuši arī Austrumos, piemēram, Ķīnā. Latvijas neatkarības perioda civilo drošības dienestu materiāli, ņemot vērā to vērtīgo saturu un milzīgo apjomu, ir plaši izmantoti un tiks izmantoti arī turpmāk Latvijas vēstures pētniecībā. Taču paša dienesta, kurš šos materiālus radīja, atsevišķa un padziļināta izpēte līdz šim gandrīz nav notikusi, lai arī vairāki vēsturnieki – te visvairāk jāmin Ojārs Niedre, Arturs Žvinklis un daži citi – šo darbu ir iesākuši. Tagad mēs saņemam oriģinālu, novatorisku darbu, kura valoda ir akadēmiska; darba mērķi ir noteikti precīzi; katru nodaļu pabeidz kodolīgi secinājumi. Ievadot darbu ar avotu un literatūras apskatu, autori – paši vēl jauni vēsturnieki – nav bijuši augstprātīgi un apskatā ir iekļāvuši arī studentu noslēguma darbus LU Vēstures un filozofijas fakultātē. Tas ir pamatoti: nereti šie darbi ir jau nopietni, patstāvīgi pētījumi.

1. nodaļa ir veltīta drošības dienesta darbības vispārējam raksturojumam un tā institucionālām izmaiņām. Te svarīgs ir autoru atziņums, ka turpmāk būtu nepieciešami jauni pētījumi par dienesta pašiem sākumiem 1918.–1919. gadā, īpaši pievērstoties “latviešu un

vāciešu iestāžu sadarbībai iekšējās drošības stiprināšanai” (32. lpp.). Tas ir pilnīgi pamatots secinājums: Baltijas landesvēra vācu daļām, tāpat kā Dzelzsdivīzijai, noteikti bija sava pretizlūkošana; iespējams, kāds drošības dienests bija arī islaicīgajai Andrieva Niedras valdībai. Autori atzīst arī, ka civilā drošības dienesta uzdevumi lielā mērā pārklājās ar Latvijas armijas virspavēlnieka štāba iekšējās izlūkošanas nodaļas darbību (34. lpp.). Tas ir būtisks secinājums un liecina par to, ka Latvijas militārais izlūkdienests un pretizlūkošana ir pelnījuši atsevišķu pētījumu. Šī nodaļa arī uzskatāmi liecina par grūtībām dienesta vēsturē, pārejot no kara laikiem uz mieru: “Pie tagadējas politiskās apsardzības iekārtas viņā var notikt lielākas patvarības nekā agrākā krievu žandarmērijā..” – tā secināts kādā atzinumā par dienesta darbību 1921. gadā (40. lpp.). Sociāldemokrātu – vārdos ļoti kreisas, bet savā darbībā Latvijai lojālas partijas – pret dienestu vērsta kritika tāpat ne vienmēr bija pārspilēta.

Autori ir ļoti principiāli, raksturojot dienesta darbību Ulmaņa apvērsuma īstenošanā un autoritārā režīma gados, kad “dienesta funkcijas un izpausmes sasniedza savas politizācijas līmeņa apogeju un tās darbības raksturā iezīmējās arī vēlme attaisnot politiskās varas uzraptoru K. Ulmaņa izrādīto uzticību un pastiprināti meklēt (un arī pārspilēt) briesmas un sazvērestības pret anti-demokrātiskā režīma eksistenci” (47. lpp.).

2. nodaļa – dienesta infrastruktūra un darbības nodrošinājums – sniedz daudz pilnīgi jaunas informācijas par dienesta uzbūvi, ieskaitot dienesta centrālo ēku raksturojumu Rīgā (te ar interesi lasām par jūgendstilā celtās ēkas Alberta ielā 13 pielietojumu), materiāli tehnisko nodrošinājumu, budžetu (tas būtiski pieauga Ulmaņa autoritārā režīma gados, liecinot par iedzīvotāju plašu izsekošanu). Parasti, lasot par slepenajiem dienestiem, mēs gaidām aizraujošus spiegu stāstus, atstājot malā daudz prozaiskākas lietas, bez kurām neviena dienesta darbs nav iespējams.

3. nodaļā savukārt tiek raksturoti darbinieki un viņu darba apstākļi. Manu uzmanību piesaistīja kāds dienesta darbinieku raksturojums 1921. gadā: dienestā tobrīd “strādā par izmeklēšanas ierēdņiem lielākā skaitā pirmā kursa studenti, kuriem maz piedzīvojumu” (97. lpp.). Skaidrs, ka tas liecina par neizbēgamo kadru problēmu dienesta pirmsākumos, taču laikam arī ir viens no izskaidrojumiem, kāpēc dienests saņēma nepārtrauktu sociāldemokrātu kritiku (ne-

reti – pārspīlētu): studenti, īpaši korporāciju locekļi, varēja būt daudz konservatīvāk, lai neteiktu – pat labējāk noskaņoti un ar lielu neuzticību raudzījās uz sociāldemokrātu kreisumu. Nodaļa sniedz arī informāciju par dienesta darbinieku izglītību, kā piemēru izmantojot ārējā dienesta darbiniekus. Uzmanību piesaista ne tik daudz tas, ka 1937. gadā viņu vidū nevienam nebija pabeigtas augstākās izglītības, cik tas, ka deviņiem joprojām bija tikai nepabeigta pamatskolas izglītība (101. lpp.) – ar šādu izglītību, faktiski – bez tās, diez vai bija jāpieņem darbā tik nopietnā iestādē.

4. nodaļa ir veltīta dienesta operatīvās darbības metodēm, un, protams, tā neiztiek bez aģentu – autori tos sauc par slepenajiem palīgiem – darbības raksturojuma. Kopumā aģentūras darbība bija sekmīga un Latvijas drošības reālajām interesēm atbilstoša, taču autori arī pamatoti norāda, ka pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma liela uzmanība tika pievērsta iedzīvotāju publiski pausto izteikumu vākšanai (155. lpp.). Šī darbība bija maz saistīta ar patiesiem draudiem valsts drošībai un cēlās no režīma antidemokrātiskās dabas. Drakoniski sodi par t.s. baumu izplatīšanu īpaši tika piemēroti, sākot ar 1939. gada septembri, pasaules kara izcelšanos; ar to it kā tika sargāta Latvijas nenosargājamā neitralitāte. Tā, piemēram, kāda Antonija Zaķe, kura septembra sākumā gaļas tirgotavā Rīgā, Brīvības ielā 98, esot izplatījusi “noziedzīgas baumas”, t.i., spriedusi par kara gaitu, tika sodīta ar 1000 latu naudas sodu vai – nesamaksāšanas gadījumā – 3 mēnešiem arestā; naudas sods vairākkārt pārsniedza strādnieku vidējo izpeļņu mēnesī. Kāds modrs pilsonis – varbūt slepenais palīgs – bija nekavējoties denuncējis runātāju.¹

5. nodaļā ir aplūkoti operatīvās darbības virzieni. Tie ietvēra sevī gan patiesu valsts ienaidnieku, piemēram, komunistu, darbības apkarošanu, gan valsts drošībai nekaitīgu personu izsekošanu pēc valsts apvērsuma, kad “aizdomu plīvurs potenciāli gūlās pār jebkuru organizāciju vai personu” (209. lpp.). Izvērtējot dienesta darbību komunistu apkarošanā, īpaši Latvijas neatkarības bojāejas priekšvakarā, var pamatoti secināt, ka visumā tā bija sekmīga, tomēr jāatzīmē, ka joprojām aktīva un enerģiska bija viņu pagrīde Liepājā, kura Viļa

¹ Sk.: Ilga Gore, Aivars Stranga (1992). *Latvija: neatkarības mijkrēslis. Okupācija: 1939. gada septembris – 1940. gada jūlijs*. Rīga: Izglītība, 251.–252. lpp.

Gebeļa vadībā arī spēja vienīgajā vietā Latvijā tieši pēc okupācijas, 1940. gada 19.–20. jūnijā, izraisīt ievērojamas nekārtības.²

6. nodaļa ir veltīta pirmstiesas izmeklēšanas darbībai, ieskaitot tik būtiskas izmeklēšanas darbības kā slēpņa (slazda) raksturojumu (piemēram, Rīgas aģentūrai bija sava “Slēpņu grāmata” – 223. lpp.). 7. nodaļā, kura ir nosaukta vispārēji – “Citi darbības virzieni”, īsumā aplūkots arī tik svarīgs jautājums kā Latvijas drošības iestāžu sadarbība ar citu valstu attiecīgām institūcijām. Te pētījums noteikti ir jāturpina – piebīdīšu tikai, ka jau 1922. gada augustā Somijas, Latvijas un Igaunijas civilie slepenie dienesti bija parakstījuši vienošanos par regulāru informācijas apmaiņu.³

Darbu noslēdz kodolīgi secinājumi; ļoti vērtīgi ir pielikumi, īpaši “Drošības dienesta darbība attēlos”. Kvalitatīvi paveiktais darbs ieinteresēs ikvienu lasītāju, īpaši – ja viņš nemeklē tikai sensacionālus spiegu stāstus (protams, arī tie nevar izpalikt dienesta specifikas dēļ).

Aivars Stranga

² Ilga Gore, Aivars Stranga (1992). *Latvija: neatkarības mijkrēslis. Okupācija: 1939. gada septembris – 1940. gada jūlijs*, 168.–170. lpp.

³ Par to nedaudz sk.: Aivars Stranga (2020). *Latvijas un Padomju Krievijas miera līgums 1920. gada 11. augustā*. Rīga: Mansards, 244. lpp.